

hjó Tóli Hemingsson til Valdimars konungs, ok kom þat hogg á lærit, ok var þat svøðusár ok ekki hættligt; hann varð ok sárr á þumalfringri. *Ok er menn Valdimars konungs sá, at hann var fallinn, þá loğðuz þeir á hann ofan ok váru þar saxaðir, en Valdimarr konungr komz við þetta undan.* Þá komz Þétleifr á fœtr ok hjó þegar ofugri hendi til Knúts konungs, ok varð þat hogg svá mikít, at hann klauf allt hofuðit til háls, ok var þat hans banasár.' (Sögur Danakonunga, útg. Carl af Petersens och Emil Olson, Kh. 1919–25, bls. 253–54.) Í þessum kafla Knytlingasögu eru margar frásagnir líkar því sem Saxi hinn málspaki segir í Danasögu sinni, en það atvik, sem skáletrað er hér á undan, kemur þar ekki fyrir. Sama er að segja um frásögn Helmolts prests af drápi Knúts Danakonungs í Slavakroníku hans; margt er þar líkt og í bók Saxa og í Knytlingasögu, en þessa atviks er ekki getið þar.

Hér skal því aðeins bætt við, að gríski sagnaritarinn Heródót getur þess, að meðal Skýþa fylgi þjónustufólk húsbændum sínum í dauðann (dönsk þýðing eftir Karl Hude, II 149).

E.Ó.S.

2

HEITI Í SÖLUM HELJAR

Egyptar hinir fornu létu sér mjög annt um líðan manna í öðru lífi og bjuggu deyjandi menn sem allra bezt undir allt, sem fyrir þá kynni að koma í dánarheimum, enda trúðu þeir því, að þar væri illu að mæta, ef menn hefðu illa til gert. Egypzkir prestar skráðu á sefpappír langa þulu, þar sem hinn dáni lýsti yfir, að hann hefði ekki drýgt illan verknáð, sem upp er talinn í þulunni, eitt atriði eftir annað. (Sjá Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament, ed. J. B. Pritchard, Princeton 1966, bls. 34–36.) Hvert orð þessa skriftamáls hins dána er vegið, bókstaflega að skilja, og eru til myndir af voginni, sem dómamar dánarheims höfðu til þessa verks. Þegar lokið er þessu skriftamáli og hafi hinn dáni verið dæmdur sýkn af dómendum sínum, á hann að nefna öll goð eða máttarvöld, sem ráða fyrir helheimum jafnskjótt og hann hittir þau þar, og má honum hvergi fipast. En auk þess verður hann spurður af verum honum ókunnum um goðfræðileg efni, hann verður og að nefna dyr þær, sem hann gengur um, svo og einstaka parta dyranna; gólfín hleyppa honum ekki áfram nema hann nefni töfrafull nöfn á fótum sínum. (Sjá Pritchard 36, nmgr. 38.) Þá kemur hann

að hinni breiðu höll dómaraþanna tveggja, og verður að nefna dyravörðinn og dómara þá, sem dæma þessa stundina. Og þá lýkur þessu prófi hins dána.

Hér kemur fyrir margt kynlegt, en einna fákunnlegast mun vera, að hinn dáni verður að nefna með nafni alla þá, sem hann hittir þar í dánarheimum, svo og hluti, sem í höllinni eru, jafnvel parta dyra og gólfa.

Hér skal ég til samanburðar nefna, að hugmyndir úr hinni fornu egyptzku trú hafa komizt inn í kristin villutrúarrit. Frá þessu greinir Montague Rhodes James í 'The apocryphal New Testament,' Oxford 1926, bls. 12, í kafla sem fjallar um guðspjall Filippusar, en um það segir hann svo:

One mention and citation of this occurs in Epiphanius, *Heresy* xxvi. 13. Speaking of the 'Gnostics' of Egypt in his time (fourth century) he says:

They produce a Gospel forged in the name of Philip the holy disciple, which says:

The Lord revealed unto me what the soul must say as it goeth up into heaven, and *how it must answer each of the Powers above.*¹ 'I have taken knowledge (it saith) of myself, and have gathered myself together out of every quarter and have not begotten (sown) children unto the Ruler, but have rooted out his roots and gathered together the members that were scattered abroad. And I know thee who thou art, for I (it saith) am of them that are from above.'

Sjálfsagt mun mega finna dæmi annarstaðar um að dánir menn séu krafðir um vitneskju og nöfn máttarvalda annars heims, en hér skal ekki hafin leit að slíku, enda má finna sviplíka upptalningu máttarvalda eða hluta í helheimum í bókum, sem Íslendingum voru nærtækari en þessar suðrænu heimildir. Skal nú hyggja að þessum efnum.

Í Gylfaginningu Snorra (20. kap.) segir frá Hel, dóttur Loka:

Hel kastaði hann (þ. e. Alfaðir) í Niflheim ok gaf henni vald yfir níu heimum, at hon skyldi skipta öllum vistum með þeim, er til hennar váru sendir, en þat eru sótt dauðir menn ok ellidauðir. Hon á þar mikla bólstaði ok eru garðar hennar forkunnar hávir ok grindr stórar. Éljúðnir heitir salr hennar, Hungr diskur hennar, Sultr

¹ Skáletrað E.Ó.S.

knífr hennar, Ganglati þrællinn, Ganglöt ambátt, Fallanda forað þreskölur (forað þreskölur: hér hefur U: forað grind; þolmóðnir þreskölur), er inn gengr, Kǫr sæing, Blíkjanda bol ársali (-salr U) hennar (eða tjald, b.v. í U). Hon er blá hálf, en hálf með hǫrundar lit; því er hon auðkennd ok heldr gnúpleit ok grimmleg.’

Í þessum kafla notar Finnur Jónsson handritin R, W, T, U, og hefur U (Uppsala-Edda) helzt orðamun. En í brotinu AM 748, I 4to er þessi upptalning nokkuð fyllri:

Frá hÍbýlum Heljar. Æljúðnir heitir salr hennar. Gillingr lykill hennar, Hungr diskur, Sultr knífr, Affelldr spónn, Hnípinn akr, Ganglati þræll, Ganglöt ambátt, Víðopnir garðr, Gjallandi grind, Láti láss, Blíkjandaböl hurð, Brotaböl þreskölur, Forað tjald, Fallanda forað forfall, Kǫr rekkja, Kǫrbeðr dýna, . . . hani, Frostopna kista, Vaningi hundr, Hryggr hestr, ‘yglóð’ ‘ømd’.

Þessi nöfn eru á eftir þulum og öðrum vísum, sem án efa eru skráðar í handritið til minnis mönnum, einkum skáldum eða þeim, sem ráða vilja skáldskap. En á eftir nöfnunum úr bústað Heljar fer skrá yfir önnur heiti, ýmislegs efnis, og verður ekki séð, að sú skrá standi í neinu sérstöku sambandi við þá á undan, þar sem taldir eru upp hlutir í Heljar ranni eða þar í grennd. En á blað eru þessi efni án efa færð til hæginda skáldum eða mönnum, sem ráða vilja fram úr orðum í vísu eða skáldamáli. Annað samband sé ég því ekki að sé milli upptalningar á hlutum með Hel og vísu á undan né skránni á eftir.

Fyrir nokkrum árum athugaði ég síðasta hluta Skáldskaparmála og hverjar heimildir þeirra væru. Svo sem vonlegt var, virtust heimildirnar vera sundurleitar, en efni þeirra virtist skrásett af fróðleiksmönnum. Og mest af því mátti finna í þulum Snorra-Eddu, sem komu nú næst í sumum handritum þess rits. Var þá eðlileg ályktun, að þulurnar hefðu verið notaðar af Snorra og ortar af öðrum fróðleiksmönnum fyrir á tímum eða á yngri árum Snorra. Líklega gera menn ráð fyrir töluvert minni rituðum heimildum en rétt er, sem notaðar voru, þegar fornritin voru samin.

En eðlilegt er, að sú spurning vakni, hver sé afstaða kaflans um Hel í Gylfaginningu og þess í skinnbókarbrotnu 748. Og þar vil ég hætta til um ágizkun: Kaflinn í 748 er runninn frá forriti, sem skrifaður kann að hafa verið á undan Snorra-Eddu, ef til vill seint á 12. öld. Snorri

notar hann í Eddu sinni. Snorri er mikill fræðimaður en líka listamaður, og sýnir val hans á vísu í Eddu það best: Í Skáldskaparmálum rekur ein snillivísan aðra. Slíkt gera þeir einir sem hafa smekk fyrir góðum, fögrum skáldskap.

Gerum nú ráð fyrir, að Snorri hafi í höndum skrá um híbýli Heljar og slíkt, og þegar hann segir frá Loka í Gylfaginningu gefur hann sér tíma til að segja frá börnum hans. Hann lætur sem þetta sé allt fróðleikur. En listamaðurinn dottar aldrei. Hann vill hér gefa heildarmynd af híbýlum Heljar, en ekki smásmugulega. Hann tekur allmörg atriði, sem hafa áhrif á ímyndunarafli lesandans. Hann fellir því niður eitt og annað að geðþótta sínum. Og því verður skrá hans í Gylfaginningu styttri en hún er í forriti handritsins 748.

Áður en horfið er frá þessu efni, þykir mér rétt að líta enn sem snöggvast á frásögn handritsins 748. Hér er margt, sem sýnir, að vond sé vistin með Hel, sultur og seyra. Diskurinn heitir Hungur, hnífurinn Sultur. Þá eru þau Ganglati og Ganglöt, akurinn Hnípinn. En auk þessarar eymdar er hér ýmislegt beinlínis fjandsamlegt komumönnum, eins og hurðin Blíkjandi böll, þröskuldurinn Brotaböll (beinbrotna komumenn, þegar þeir stíga á hann?), tjaldið Forað, og svona má halda áfram. Í heild sinni eru máttarvöldin í dánarheimum Egypta réttlát, en ströng, eins og vera ber um embættismenn réttarríkis. Hér eru þau ýmist fulltrúar eymdar eða vonzku. Hér getur að líta trú, sem þokar fyrir goðatrúnni germönsku, trú hermanna og kappa. Það ljómar af heimi goðanna; lýsing Valhallar og bústaða ásanna í Grímnismálum er glæsileg. Og þá sekkur Hel með öllum sínum fylgjurum, og hinar auvirðilegu hugmyndir tengjast við hana.

Margt fleira mætti segja um þetta, en þessi orð nægja að sinni.

E.Ó.S.

3

ÍSLENZK OG ENSK VÍSA

Kalla má, að hvert mannsbarn á Íslandi kannist við vísu þessa:

Ofan drífur snjó á snjó,
 snjóar hylja flóa tó;
 tóa krafsar móa mjó,
 mjóan hefur snjó á kló.